

КАТЕГОРІЯ ОПІРНОГО ЧИТАЧА ДЖ. ФЕТЕРЛЕЙ. ФЕМІНІСТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРОЧИТАННЯ ОПОВІДАННЯ Н. ГОТОРНА "РОДИМКА"

У статті проаналізовано твір американського письменника Н. Готорна "Родимка" з використанням теорії опірної читача Дж. Фетерлей. Розглядається патріархальна норма жіночої краси як спосіб маніпулювання жінкою.

*The beauty myth is not about women at all.
It is about men's institutions and institutional power.
Naomi Wolf*

Інтерпретаційна стратегія даної статті засновується на теорії опірної читача, що була запропонована Дж. Фетерлей. У монографії "The Resisting Reader. A Feminist Approach to American Fiction" [1] дослідниця звертається до досвіду жінки-як-читача американської чоловічої літератури. Ігнорування або ж некоректне висвітлення жіночих образів зумовлює проблеми формування чіткої жіночої ідентичності або ж взагалі втрати ідентичності як такої. Звідси, висновує Фетерлей, феміністична критика пропонує такі стратегії читання, як діалог, пере-прочитування, перегляд. Саме вони допоможуть читачкам сприймати текст не як єдино вірну репрезентацію об'єктивної реальності, а як певний суб'єктивний досвід. Названі стратегії деконструють розуміння художнього дискурсу як універсально-правдивого, репрезентативного. Будучи опірним читачем, жінка не піддається прямому впливові тексту, не ідентифікується з імпліцитно/експліцитно негативними образами жінок. Категорія опірної читача виокремлює феміністичну критику як "політичний акт, мета якого не просто інтерпретувати світ, але змінити його, змінюючи свідомість тих, хто читає і їхнє ставлення до того, що вони читають" [1: 8].

Стратегія прочитання деяких канонічних творів літератури США крізь призму опірної читача детермінувала та увиразнила проблеми, що перебували на маргінесі або не брались до уваги взагалі, а саме: вади та владних відносини, жінки-як-суб'єкта, функціонування та вплив опресивних конвенційних моделей-стереотипів. Така стратегія крізь нове розуміння літератури започаткувала формування нової свідомості жінки-читача. Вона провокує альтернативне, не конвенційне прочитання тексту. На приклад, Дж. Фетерлей, обираючи стратегію опору при прочитанні оповідання Н. Готорна "Родимка", стверджує, що сам твір - "...прекрасна демонстрація механізмів, за допомогою яких ненависть можна представити як кохання, невроз – як науку, вбивство – як ідеалізацію, і успіх – як поразку" [1: 23].

Мета даної статті – дослідити на прикладі твору Н. Готорна "Родимка" норму як спосіб маніпулювання жінкою і як наслідок досягнення влади над нею. Зокрема, предметом аналізу є патріархальна норма жіночої вроди. Наше потрактування оповідання детерміноване стратегією опірної читача.

Почуття небезпеки, що існує у колективному несвідомому людства ще з древніх часів частково як реакція на страх перед всемогутністю та неосяжністю світу, породжувало і породжує жадання влади. Влади як запоруки безпеки та впевненості, влади у будь-якій формі: батьків над дітьми, чоловіка над жінкою, держави над громадянином, нації над нацією, релігії над релігією, людини над природою, і цей список можна продовжувати до безконечності. Умовою та гарантом самої влади є дисципліна. Як стверджує Мішель Фуко у творі "Наглядати й карати" [2], дисциплінарна влада виконує п'ять різних операцій: оцінює, диференціює, ієрархізує, гомогенізує та відкидає. При чому їх реалізація відбувається за допомогою норми. "Під кінець класичної доби нормалізація, як і нагляд, і водночас з ним, стала одним із величезних знарядь влади. Знаки, що символізували становище, привілеї, належність, намагалися замінити – або принаймні доповнити – цілою низкою ступенів нормальності, які свідчать про належність до однорідного суспільства і водночас виконують роль класифікації, ієрархізації та розподілу рангів" [2: 231]. У контексті розуміння норми як способу класифікації та покарання розглянемо патріархальну норму краси в оповіданні Н. Готорна.

Сюжет "Родимки" концентричний і включає одну сюжетну лінію, а саме переконання чоловіком дружини видалити родимку на обличчі, що закінчується для неї фатально. У лаконічному вступі наратор характеризує головного героя – Ейлмера як видатну людину науки, яка присвятила себе природничим дослідженням та зробила значні відкриття. Проте одного дня він залишає свою лабораторію, експерименти та одружується з прекрасною дівчиною. Причиною такої серйозної зміни у житті героя став науковий інтерес про спорідненість людських душ. Отож з самого початку наратор експліцитно представляє нам Джорджіану як ще один об'єкт експериментувань Ейлмера. Знаковою та суттєвою для подальшої інтерпретації твору є заувага, що дослідницька діяльність героя вимагала посвяти і відданості: "Він цілковито присвятив себе науковим дослідженням, і ніяке інше зацікавлення не могло завадити цьому" [3: 639]. Подальший розвиток сюжету підтверджує це.

Незабаром після шлюбу герой звертає увагу на родимку на щоці дружини. Дивно, що до одруження Ейлмер не помічав її, і до якогось часу все було гаразд у їхньому сімейному житті. Логічно висновувати, що "вада" дружини була лише набагато глибшим вираженням внутрішнього психологічного конфлікту самого героя: для нього настав той момент, коли, насолодившись подружнім життям, а точніше експериментом про спорідненість душ, він вирішив повернутися у світ своєї лабораторії. Як об'єкт експерименту Джорджіана більше не

цікавить його, а стає реальною перешкодою для досліджень, бо потребує уваги, спілкування. Герой розуміє, що гармонії між сімейним життям та наукою досягти не вдалося, і що останнє важливіше для нього. У Ейлмера народжується підсвідоме бажання позбавитися Джорджіани, яке маскується свідомим прагненням видалити родимку. Про глибоко витіснене у підсвідомість свідчить і символізм його сну: "Ейлмер пригадував свій сон. Він разом зі слугою Амінадабом намагаються зробити операцію з видалення родимки; однак, що глибше проникав ніж, то глибше проникала і рука, аж поки не схопила серце Джорджіани; але чоловік був непорушний у своєму переконанні вирізати чи вирвати його звідти" [3: 641]. Таким чітко вираженим, явним, не латентним сновиддям пояснюються несвідомі бажання та наступні дії головного героя.

Проблема, яка постає перед Ейлмером, – переконати дружину скоректувати недолік природи. У цьому йому допомагає норма. Норма, що визначає соціальну поведінку людини, та є засобом упокорення, приниження "інших". Норма, що не враховує інтереси всіх, а лише панівної більшості, і з її допомогою ця більшість утримує владу у своїх руках. Оскільки чоловікоцентристське суспільство не зацікавлене у широкому доступі жінок до влади, воно створює такі норми (зокрема, краси, родинних відносин, обов'язку та інше), які б формували у жінок комплекси неповноцінності і як наслідок спричиняли перешкоди у досягненні домінуючого становища. Н. Вулф, зокрема, стверджує: "Жінки лише "красуні" в чоловічій культурі, бо тільки у такому випадку культура і надалі може бути чоловічою... Починаючи з чотирнадцятого століття, чоловіча культура замовчує жінок шляхом їх красивого усунення: каталог рис, придуманий трубадурами, уперше паралізував кохану жінку в мовчазну красуню... далі маємо той же каталог, представлений у різних формах від списку-твоїх-найкращих-рис у жіночих журналах до фантазій маскультури, що видумують досконалу жінку" [4: 59]. За допомогою патріархальної норми краси Ейлмер досягає швидкого та блискучого успіху в переконанні дружини. Він послідовно формує у неї комплекс неналежності до норми, який породжує невпевненість та покору. Саме смирення дає можливість герою дисциплінувати та маніпулювати.

Початкова тактика героя – перетворення красивої, самодостатньої жінки (про що стверджують інші чоловічі персонажі твору, як-от друзі Джорджіани або асистент Ейлмера) в боязливу, залежну та керовану, або ж за визначенням Фуко перетворення її в покірливе тіло, "яке може бути підкорене, використане, перетворене і вдосконалене" [2: 169]. Почалося все із засіву сумніву: "Джорджіана, – сказав він, – чи Вам ніколи не спало на думку, що родимка на Вашій щоці може бути видалена?" [3: 639]. Коли дружина спокійно відповідає, що вона не надавала цьому ніколи значення, а деякі люди навпаки вважають родимку своєрідною особливістю її обличчя, Ейлмер авторитетно і безапеляційно заявляє, що це – очевидна вада, яка його дратує. Подальша поведінка Джорджіани детермінується і визначається через сприйняття чоловіка, що, властиво, характеризує маскуліне суспільство взагалі. Н. Вулф пише: "Чоловіки оцінюють жінок. Жінки сприймають себе їхніми очима. Це визначає не тільки ставлення чоловіків до жінок, але й жінок до самих себе" [4: 58].

Відповідь Джорджіани засвідчує розпач жінки, яка живе в андроцентричному світі: "Шокує Вас, мій чоловіче!" – закричала глибоко ображена Джорджіана, і спочатку спалахнула від гніву, а потім гірко розплакалася. "Чому ж Ви забрали мене від мами? Хіба можна любити те, що Вас шокує?" [3: 640]. Відстежимо послідовність емоційних станів героїні, що виникають як реакція на зауваження чоловіка. Глибоко ображена, природно, вона відчуває гнів, однак не в змозі виразити його, оскільки соціокультурні норми чоловікоцентристського та ще й пуританського суспільства приписують жінкам смирення та покору. Як наслідок, уся реакція зводиться до плачу, що є свідченням безсилля та того, що Джорджіана насправді визнала родимку своєю вадю. Подальший аналіз поведінки героїні розкриває її постійний страх перед чоловіком: вона уникає його поглядів, тремтить від них, блідне: "Згодом Джорджіана почала тремтіти від його погляду. Достатньо було йому глянути на неї тим особливим поглядом, що тепер часто з'являвся на його обличчі, як троянди на її обличчі блідли, і пурпурова рука чітко вирізнялася, немов рубіновий барельєф на білосніжному мрамурі", "При згадці про родимку Джорджіана, як звичайно (виділено мною – М. Шимчишин), здригнулася, мов розпечене залізо торкнулося її щоки" [3: 641]; і навіть закриває родимку рукою: "Де я? Ох згадала," – ледь чутно сказала Джорджіана і прикрила рукою жакливу пляму, щоб приховати від її чоловіка" [3: 644]. Страх перед чоловіком у даному випадку є уособленням страху жінки перед патріархальною нормою жіночої краси, яка (жінка) не належить до неї. За допомогою ідеологеми норми Ейлмер одержує владу над дружиною.

Успішно переконана Ейлмером у неналежності до патріархального стандарту жіночої краси, Джорджіана починає почувати себе меншовартісною, а згодом переживати нагальну потребу позбутися родимки. Такий нав'язливий психічний стан часто є наслідком втискання людського тіла у певні розміри чи рамки. Як зазначає з цього приводу М. Рафаель: "Дівчата та жінки, яких зневажають через їхнє тіло, втрачають повагу до себе, а їхні взаємовідносини з іншими ускладнюються через комплекс тіла та характеризуються заздрістю. Вони стають іншими для самих себе, покинуті оточуючими" [5: 89].

Джорджіана відчуває нервову напруженість близьке до божевілля. Вона тепер уже інша: не весела та впевнена у собі, а сповнена ненависті через безсилля протистояти "беззаперечній правді" чоловіка, переповнена відразою до чоловіка, яку маскує за відразою до родимки. Зманіпулювана Ейлмером та виснажена напруженістю сімейних відносин, вона погоджується прийняти розчин, який має зробити її гарною відповідно до патріархальної естетичної норми.

На початку експерименту дружина щиро вірить у надзвичайні можливості чоловіка: "Ваші пізнання глибокі. Увесь світ про це знає. Ви зробили багато чудес" [3: 642]. Проте імідж Ейлмера як людини, що сягнула таїнства глибинних природних процесів, розвіюється з приходом Джорджіани в лабораторію. Вона, як жінка, уособлює саму природу, таємниця її родимки – одна з таємниць природи, яка не піддається раціональному

пізнанню. Її прихід у святая святих дослідника робить його відкриття мізерними: від дотику її рук гинуть штучні квіти, її обличчя не відображається на блискучій поверхні металу, вона деструктивна, невловима та непізнана, як сама природа.

У лабораторії для Джорджіани настає ще одне велике розчарування: більшість експериментів Ейлмера закінчувалися невдачами. Такий розвиток сюжету дає можливість читачам розвинути іншу потенційну інтерпретацію твору, яка не можлива на початку, оскільки Ейлмер представлений нам як успішний дослідник. Перед самим експериментом ми дізнаємося, що у своєму настирливому прагненні пізнати природу та оволодіти її таємницями герой зазнав поразки: "Разом з тим своє останнє дослідження Ейлмер давно закинув, вимушений визнати те, до чого рано чи пізно приходять усі шукачі, що наша велика Мати Сотворителька лиш тільки обманює нас, показуючи, що працює при світлі дня, а насправді дуже уважно оберігає від нас свої таємниці та, незважаючи на позірну відкритість, представляє нам лише результати" [3: 643]. Не легко було для дослідника змиритися зі своїми поразками, а ще більше покинути свої експериментування взагалі. Лише частково затамувавши сильне незадоволення, Ейлмер шукає і нарешті знаходить об'єкт для помсти – жінку. Адже саме жінка уособлює природу. Вбиваючи жінку, Ейлмер одержує сатисфакцію – перемогу над природою. Він знищує постійне нагадування своєї недовершеності, свідчення свого безсилля перед стихією та таємничістю. Подібний погляд висловлює Джудіс Фетерлей, яка констатує: "Джорджіана викликає задріст та ненависть, оскільки вона представляє те, чого немає в Ейлмера і те, чого він не зможе досягти, але одночасно вона викликає страх через певну подібність до нього, репрезентацію тих аспектів, які йому властиві, але які він не толерує. Джорджіана є постійним нагадуванням Ейлмерові про те, хто він є, і ким він не може стати" [1: 28].

Семантично навантаженою є також і сама родимка, як знак поміченості, особливості і, нарешті, інакшості Джорджіани, а узагальнюючи, і власне жінки в чоловічому світі.

Прочитавши книгу записів про досліди, проведені чоловіком, Джорджіана свідомо того, що вона – наступна жертва неуспішного чоловіка-експериментатора. Інтуїтивно героїня відчуває фатальну небезпеку для себе. Однак переконана Ейлмером, що вона не відповідає нормам патріархальної естетики, жінка свідомо обирає смерть. Стратегія опірного читача дає нам можливість у даному випадку розглянути головну героїню твору не тільки як жертву експериментувань чоловіка, чи як об'єкт, але й як жінку, котра свідомо робить свій вибір. Розуміючи, що як Інша вона не бажана в чоловічому світі, як Інша вона є постійним нагадуванням про непізнаність природи, про безсилля чоловіка перед нею, про неспроможність вписати її у певні конструкції, придумані ним, вона сама обирає смерть. Така інтерпретація провокує роздуми та сприйняття образу Джорджіани крізь призму її почувань та світобачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Fetterley J. The Resisting Reader. A Feminist Approach to American Fiction. – Indiana University Press, 1978. – 198 p.
2. Фуко М. Наглядати й карати. – К.: Основи, 1998. – 391 с.
3. Hawthorne N. The Birth-Mark // The Norton Anthology of American Literature. General Editor: Nina Baym. – New York, 1999. – P. 639 – 650.
4. Wolf N. The Beauty Myth. How Images of Beauty are Used against Women. – New York, 1991. – 348 p.
5. Raphael M. The Sacral Body // Theology and Embodiment: The Post-Patriarchal Reconstruction of Female Sacrality. – Sheffield Academic Press, 1999. – P. 83 – 110.

Матеріал надійшов до редакції 16.03.2006 р.

Шимчишин М. М. Категорія сопроотивляючогося читателя Дж. Фетерлей. Феминистическая стратегия прочтения рассказа Н. Готорна "Родимое пятно".

В статье категория сопроотивляючогося читателя, разработанная Дж. Фетерлей, используется в связи с феминистической стратегией прочтения рассказа Н. Готорна "Родимое пятно", а также анализируется патриархальный концепт нормы красоты и ее опрессивное влияние на женщин.

Shymchyshyn M. M. Category of the resisting reader. Feminist strategy of reading N. Hawthorne's "The Birth-Mark".

The article deals with the category of the resisting reader which was introduced by Judith Fetterley. The author gives feminist analysis of N. Hawthorne's "The Birth-Mark" and analyses patriarchal concept of beauty norm and its oppressive influence on women.